

O POTREBE TEÓRIE BEZPEČNOSTI

RADOSLAV IVANČÍK

ON THE NEED FOR SECURITY THEORY

HISTÓRIA ČLÁNKU

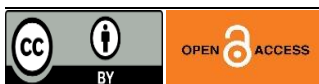
Doručený: 6.7.2021
Schválený: 10. 12.2021
Vydaný: 31. 12. 2021

ABSTRACT

Contemporary human civilisation, whose current development is affected in all directions by deepening globalization, faces many security challenges, threats, risks, and challenges. For this reason, today, at the beginning of the third decade of the third millennium, solving security problems is part of the management processes at all levels and in all areas of life of current human society, not just at the state level. In order to be able to solve the security problems, eliminate security threats and risks and face new security challenges, man necessarily needs adequate knowledge, experience, methodological and other tools and means – he needs security theory. Therefore, the author, using relevant methods of scientific research, discusses in this article the need for safety theory.

KEYWORDS

Security, science, theory, human society, threats, risks, challenges.

© 2021 by Author(s). This is an open access article under the Creative Commons Attribution International License (CC BY). <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

ÚVOD

Súčasná etapa rozvoja ľudskej spoločnosti je zásadným spôsobom ovplyvnená prehlbujúcou sa globalizáciou¹. Globalizačné procesy prinášajú na jednej strane mnoho pozitív pre človeka ako jednotlivca i ľudstvo ako celok, ale na druhej strane aj mnohé negatívne trendy, ohrozenia, riziká a výzvy, ktoré si od jednotlivých aktérov vyžadujú, aby zmenili svoj vzťah k bezpečnosti, k riešeniu globálnych, regionálnych i lokálnych problémov ľudskej

¹ Globalizácia predstavuje vysoko dynamický mnohostranný proces, v ktorom sa prelínajú a navzájom ovplyvňujú politické, ekonomické, sociálne, bezpečnostné, vojensko-strategické, technické/technologické, ekologické, kultúrne a ďalšie faktory. Doterajší vývoj globalizácie ukazuje, že rozhodujúci vplyv na jej priebeh majú ekonomické faktory, ktoré výrazne ovplyvňujú ostatné a na ich základe vzniká nový systém medzinárodných politických, ekonomických, sociálnych a tiež bezpečnostných vzťahov (Ivančík, 2012, s. 46). V dôsledku globalizácie tak dochádza ku zmenám stability a bezpečnosti (Baričičová, 2017, s. 32).

spoločnosti a taktiež svoj postoj k zaisteniu priaznivých podmienok pre udržateľný rozvoj a zachovanie ľudskej civilizácie. V opačnom prípade nezvratné zmeny v naturálnom prostredí spolu s neriešením alebo nedostatočným riešením politických, sociálnych, ekonomických, environmentálnych, demografických, bezpečnostných, technických a ďalších problémov a výziev prerastú do stavu vyvolávajúceho dramatické sociálne krízy a environmentálne katastrofy.

Mnohopočetné informácie, správy a údaje o prírodných katastrofách, priemyselných haváriách, ozbrojených konfliktoch a incidentoch, teroristických a ozbrojených útokoch, organizovanom zločine a kriminalite, epidémiách a pandémiách a o mnohých ďalších negatívnych javoch a tragických udalostiach svedčia o tom, že ľudstvo nedodržiava alebo nedostatočne zdieľa hodnoty, požiadavky a zásady bezpečnosti. Bez akýchkoľvek pochybností je možné konštatovať, že mnohé súčasné prejavy ľudského správania a aktivity jednotlivých aktérov v politickom, sociálnom, ekonomickom, environmentálnom, energetickom, technickom či technologickom a v ďalších sektoroch spoločnosti ohrozujú zachovanie človeka ako biologického druhu.

Z vyššie uvedených dôvodov sa požiadavkám na zaistenie bezpečnosti jednotlivcov, sociálnych skupín, národov, štátov i celého ľudstva dostáva stále väčšej pozornosti. Žiaľ, nie vždy adekvátnej. Človek ako jednotlivec i ľudstvo ako celok musí vo vlastnom záujme uvažovať nad možnými dôsledkami svojej činnosti, svojich aktivít na životné prostredie a na iných ľudí, sociálne skupiny, etniká či štáty. To si vyžaduje chápať bezpečnosť ako dynamický, multidimenzionálny, multisektorový a multifaktorový fenomén, ktorý je logicky a kauzálne spojený so všetkými oblasťami života ľudskej spoločnosti i sférami ľudského bytia.

V procesoch skúmania a zaistovania bezpečnosti človek vystupuje v role subjektu. Subjektom vedeckého skúmania a poznávania sú totiž vždy poznávajúci, skúmajúci a prakticky konajúci ľudia, disponujúci požadovanými intelektuálnymi predpokladmi, vedomosťami, znalosťami, skúsenosťami a potrebnými osobnostnými vlastnosťami (Porada a kol., 2017, s. 12). Táto rola si podľa Hofreitera a Zvakovej (2019, s. 21) vyžaduje zvládnutie širokého spektra poznatkov, znalostí, zákonov, požiadaviek, techník a metód riešenia problémov bezpečnosti. Človek, ako hlavný subjekt bezpečnosti, totiž nevyhnutne potrebuje na plnenie svojich úloh v oblasti zaistovania bezpečnosti poznatky, znalosti, skúsenosti, metodické a iné nástroje. Potrebuje teóriu bezpečnosti.

Aj preto je primárnym cieľom autora tohto článku, v nadväznosti na výskum a diela renomovaných autorov zo slovenského a českého akademického prostredia, ako napríklad Hofreitera (2006, 2019), Jurčáka (2017, 2020), Nečasa (2010, 2012), Kelemena (2010, 2015), Bučku (2011, 2012), Kazanského (2011, 2018), Ušiaka (2010, 2012), Lukáša (2017, 2020), Poradu (2017, 2019), Eichlera (2006, 2009), Koudelku (2016), Saka (2018) a viacerých ďalších, prispieť k rozvoju teórie bezpečnosti a s využitím relevantných metód vedeckého výskumu (teoretickej analýzy a syntézy, kvalitatívnej a obsahovej analýzy, metódy teoretického zovšeobecňovania poznatkov, metódy deskripcie atď.) priniesť čitateľom z radov odbornej, ale

aj laickej verejnosti overené i nové informácie z oblasti bezpečnosti. Autor zároveň pojednáva o potrebe teórie bezpečnosti.

1 DEFINOVANIE POJMU BEZPEČNOSŤ A POTREBA TEÓRIE BEZPEČNOSTI

Bezpečnosť je jednou z najsilnejšie pociťovaných ľudských potrieb (Belan, 2016, s. 31) a tak problematika bezpečnosti sprevádza ľudstvo po celú jeho civilizovanú históriu. Sama spoločnosť sa začala organizovať predovšetkým z dôvodu zaistenia svojej bezpečnosti. Štát aj jeho predošlé organizačné formy vznikli práve preto, aby danému spoločenstvu zabezpečili ochranu a prežitie. Štát plní rad funkcií, avšak funkcia zaistenia bezpečnosti patrí medzi jeho prioritné funkcie (Lukáš, 2017, s. 10). Dnes na začiatku tretej dekády tretieho milénia je už riešenie problémov bezpečnosti súčasťou riadiacich procesov na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach života súčasnej ľudskej spoločnosti, nielen na úrovni štátu.

Napriek tomu akceptácia oblasti bezpečnosti ako neoddeliteľnej súčasti spoločenského života naráža na problémy, ktoré vyvolávajú mnohokrát búrlivú diskusiu o teoretických a metodologických aspektoch nielen skúmania, ale aj definovania a celkového chápania a vnímania bezpečnosti. Napríklad v prípade definovania bezpečnosti možno konštatovať, že napriek mnohým pokusom dosiaľ neexistuje žiadna jednotná, unifikovaná a všeobecne akceptovaná definícia bezpečnosti. Príčinou je spôsob, akým politici, vedci, akademici, vojaci, bezpečnostní a ďalší experti uvažujú o bezpečnosti, z akého uhla pohľadu na ňu nazerajú a ako k nej pristupujú. Preto je úplne logické, že každý z nich kladie dôraz na iné činitele a faktory. Eichler (2009, s. 23) v tejto súvislosti uvádza, že jednotlivé teoretické smery aj samotní autori sa v prístupe k bezpečnosti a k jej definovaniu líšia v celom rade aspektov, pričom každý z nich má svoje prednosti i slabiny.

V odbornej literatúre, slovenskej, českej i zahraničnej, sa nachádza veľké množstvo najrôznejších definícií bezpečnosti. Zo slovenských autorov zaoberajúcich sa bezpečnosťou Jurčák (2020, s. 5) hovorí, že „pojmem bezpečnosť je všeobecne vnímaný ako synonymum slov istota, zabezpečenie, pokoj, bezstarostnosť a zároveň ako antonymum reálnej hrozby alebo nebezpečenstva“. Volner (2012, s. 21) definuje bezpečnosť ako „konkrétne-historický, dynamický, relatívny, rôznorodý, mnohoraký, mnohotvárný a viacúrovňový fenomén“. Jeho vnímanie bezpečnosti nie je abstraktné, trvalé a nemenné, ale vždy konkrétne, lebo sa vždy týka konkrétneho javu, procesu, vzťahu alebo veci, konkrétnych podmienok a okolností, konkrétneho prostredia, času a priestoru a konkrétnej formy prejavu a kvality.

Hofreiter (2006, s. 32) pre zmenu uvádza, že „bezpečnosť je stav, v ktorom sú na efektívnu mieru obmedzené bezpečnostné riziká objektu a jeho záujmov a tento objekt je na obmedzenie aktuálnych i potenciálnych bezpečnostných rizík efektívne vybavený“. Podľa Lasicovej a Ušiaka (2012, s. 28) zasa „bezpečnosť predstavuje komplexný pojem, kategóriu bytia na rôznych analytických úrovniach individuálnej, skupinovej, lokálnej, štátnej, regionálnej a globálnej roviny, kde pôsobia viaceré diferencované, flexibilné vonkajšie a vnútorné spoločenské faktory (vojenské, ekonomické, vnútropolitické, spoločenské, právne, environmentálne, energetické, kybernetické), ktoré majú schopnosť utvárať dočasnú

(relatívnu) stabilitu na kauzálnej úrovni a prostredníctvom ktorej sa môžu eliminovať všetky druhy kríz, rizík, hrozieb a vojen“.

Z českých autorov, Sak definuje bezpečnosť ako „stav entity, v ktorom nie je narušená či ohrozená jej existencia, štruktúra a funkcie“ (Sak, 2019, s. 303). Podľa Janoška (2009, s. 27) „bezpečnosť je pomenovanie pre skutočné prvky, procesy, myšlienky, štruktúry ... v určitom konkrétnom čase a priestore, keď existuje rovnováha medzi bezpečnostnými aktérmi“. Eichler (2009, s. 23) považuje bezpečnosť za „základnú hodnotu a najvyšší cieľ každého štátu alebo bezpečnostného spoločenstva združujúceho viac štátov“. A podľa Mareša (2015) „bezpečnosť je stav, keď sú na najnižšiu možnú mieru eliminované hrozby pre objekt (spravidla štát, poprípadne i medzinárodnú organizáciu) a jeho záujmy a tento objekt je k eliminácii súčasných aj potenciálnych hrozieb efektívne vybavený a ochotný pri nej spolupracovať“.

Z ďalších slovanských akademikov zaoberajúcich sa bezpečnosťou, Korzeniowski (2016, s. 112) ako predstaviteľ poľskej teoretickej školy definuje bezpečnosť ako „určitý objektívny stav, ktorý spočíva v neprítomnosti hrozby, ktorú subjektívne cítia (vnímajú) jednotlivci alebo skupiny ľudí“. Pokruszyński a Piwowarski (2019, s. 78) pokladajú bezpečnosť „za najvyššiu, absolútnu a večnú hodnotu, nevyhnutnú pre rozvoj ľudskej spoločnosti. Najvyššiu, pretože je základom všetkého, čo robíme; absolútnu, pretože pokrýva všetky spoločenské vrstvy; a večnú, pretože je nevyhnutná v každej fáze vývoja ľudstva“.

Ukrajinský akademik Zaplatynskyi hovorí o bezpečnosti ako o „stave, ktorý umožňuje fungovanie, stabilitu a rozvoj štátu, zachováva mier, zvrchovanosť, územnú celistvosť a nedotknuteľnosť hraníc, vnútorný poriadok v štáte, základné práva a slobody občanov a ochranu životov a zdravia osôb, majetku a životného prostredia“. Srbskí vedci Todorovič a Trifunovič (2020, s. 11) považujú bezpečnosť za „vedu o stave štátu a procesoch v štáte, konkrétne o stave a procesoch, ktoré umožňujú normálne fungovanie štátu a vývoja“.

Z iných zahraničných autorov je možné pre lepšiu ilustráciu a komparáciu pohľadov na bezpečnosť uviesť definície Mollera, Purpuru, Baillietovej a Collinsa. Moller (2001) si pod pojmom bezpečnosť predstavuje „*absenciu rizík ohrozujúcich nadobudnuté hodnoty alebo absenciu strachu, že tieto hodnoty budú ohrozené*“. Purpura (2011, s. 52) definuje bezpečnosť ako „*zbavenie sa alebo odolnosť voči potenciálnej ujme (alebo inej nežiaducej nátlakovej zmene) od vonkajších síl, pričom príjemcami bezpečnosti môžu byť osoby a sociálne skupiny, objekty a inštitúcie, ekosystémy a akákoľvek iná entita alebo jav, ktorý je ohrozený nežiaducimi zmenami jeho prostredia*“.

Baillietová (2009, s. 38) na rozdiel od neho charakterizuje bezpečnosť ako „*stav, v ktorom sa individua, skupiny a štáty necítia ohrozené vážnymi hrozbami, resp. sa pred nimi považujú za účinne chránené a svoju budúcnosť môžu vytvárať podľa vlastných predstáv*“. A podľa Collinsa „*bezpečnosť nie je len sociálny koncept alebo téma, ktorú treba študovať či analyzovať, ale je to tiež problém, ktorý musí ľudské spoločenstvo pravidelne manažovať alebo inak kontrolovať, ak chce prežiť*“.

Ako vidieť z vyššie uvedených definícií, v závislosti od uhla pohľadu na bezpečnosť, od zvoleného prístupu alebo pozície je rozptyl medzi vymedzením a definovaním pojmu bezpečnosť u niektorých autorov buď len veľmi malý alebo naopak veľmi veľký. Dokonca niekedy medzi nimi nemožno nájsť žiadny prienik. Jednota panuje snáď len v tom, že bezpečnosť predstavuje ťažko uchopiteľný pojem. Preto exaktne určiť, čo tento pojem znamená, prípadne mu priradiť jednoznačné číselné hodnoty, je na rozdiel od množstva veličín známych z prírodných alebo technických vied v podstate nemožné (McSweeney, 1999, s. 13).

Konsenzuálne sa zhodnúť je ale určite možné na tom, že bezpečnosť predstavuje jednu z najvyšších hodnôt, ktorá je predpokladom rozvoja ľudstva a zárukou slobody ľudskej spoločnosti. Bezpečnosť zároveň predstavuje jednu zo základných ľudských potrieb, ktorú treba neustále rozvíjať, chrániť a uspokojovať (Hofreiter, 2006, s. 54). Aj preto ľudstvo nevyhnutne potrebuje teóriu bezpečnosti.

Vo svete zatiaľ neexistuje žiadna ucelená teória bezpečnosti, ktorá by bola akceptovaná bezpečnostnou komunitou. Existujú však minimálne dva spôsoby poňatia teórie bezpečnosti. Jeden je založený na politologickom a druhý na systémovom prístupe. Politologické poňatie teórie bezpečnosti vychádza z Kodanskej bezpečnostnej školy a zameriava sa predovšetkým na riešenie bezpečnostných problémov na medzinárodnej úrovni a na úrovni štátu. Je vnímané ako súčasť medzinárodných vzťahov a na vysokých školách sa mu venujú bezpečnostné štúdiá. Zdôrazňujú sa v ňom predovšetkým vzťahy medzi aktérmi a referenčnými objektmi. Systémové poňatie teórie bezpečnosti sa zameriava na bezpečnostné problémy na nižších analytických rovinách, na úrovni štátu, ale najmä na úrovni organizácie a ľudského jedinca. Z pohľadu štátu ide o oblasť vnútornej bezpečnosti. K štátu sa pridávajú aj ďalšie referenčné objekty, organizácie a ľudský jedinec. Na rozdiel od politologického poňatia sa v systémovom poňatí zdôrazňuje kauzalita narušenia bezpečnosti (Lukáš, 2020, s. 11).

Výskum v oblasti bezpečnosti sa aj z týchto dôvodov dnes rozvíja viacerými smermi a viacerými spôsobmi. Kým spočiatku sa orientoval, ako je naznačené vyššie, takmer výhradne na štát, na vojenský, resp. vojenský a politický sektor, na ozbrojený konflikt a vojenské hrozby v pôsobnosti bezpečnostných a strategických štúdií v rámci teórie medzinárodných vzťahov alebo vojenskej vedy, neskôr postupne došlo k rozšíreniu bezpečnostného výskumu aj do ďalších sektorov (najmä ekonomického, spoločenského a environmentálneho) a ďalších oblastí spoločnosti (napríklad bezpečnosti a ochrany osôb a majetku, bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, informačnej bezpečnosti, požiarnej bezpečnosti, potravinovej bezpečnosti, ľudskej bezpečnosti atď.).

V každej oblasti skúmania si výskumníci vytvárali vlastný kategoriálny a pojmový aparát, vlastné axiómy a vlastnú metodológiu výskumu. Situácia v oblasti bezpečnostného výskumu tak postupne dospela do štádia, keď existuje veľa paradigiem a reprezentanti jednotlivých smerov vedú polemiky a obhajujú svoje pozície voči oponentom, resp. stúpencom iného chápania problémov bezpečnosti (Hofreiter - Zvaková, 2019, s. 32).

Pracujú vo svojom druhu bezpečnosti, ktorý si vzali za svoj a ten aj rozvíjajú. V skúmaní problémov bezpečnosti tak prevláda pragmatický prístup, otázky bezpečnosti, jej konceptu aj skúmania sú realizované nezávisle, po jednotlivých sektoroch a druhoch bezpečnosti (Lukáš, 2015, s. 187). Práve preto je pre ďalší rozvoj teórie bezpečnosti veľmi dôležité nájsť spoločnú platformu, prostredníctvom ktorej bude možné sa dopracovať k paradigme umožňujúcej jednak zjednotenie celej bezpečnostnej komunity, t. j. výskumníkov z akademického prostredia aj z bezpečnostnej praxe, a jednak jej aplikáciu v oblasti bezpečnostného výskumu. Teóriu je vždy potrebné prepájať s praxou, nakoľko bez výskumu a získavania nových teoretických poznatkov týkajúcich sa problematiky bezpečnosti by nebolo možné dosahovať pozitívne praktické efekty v oblasti bezpečnosti.

2 POŽIADAVKY NA TEÓRIU BEZPEČNOSTI

Pojmom teória sa vo všeobecnosti označuje súbor tvrdení, definícií, axiém a postulátov o predmete skúmania, ktoré sú v danej etape poznania považované za pravdivé. Vyžaduje sa, aby tento súbor nebol v rozpore s doterajšími skúsenosťami a výsledkami experimentov a bol vnútorne konzistentný. Z hľadiska štruktúry predstavuje teória vnútorne diferencovaný, ale integrálny systém poznatkov, ktorý je charakteristický logickou závislosťou jedných prvkov na iných, kreovaním obsahu teórie z určitého súboru výrokov a pojmov z danej oblasti skúmania (Hofreiter, 2019, s. 86). Lukáš (2015, s. 187) v tejto súvislosti dodáva, že súbor princípov, pravidiel, postulátov alebo axiém býva spoločný pre celý vedný odbor.

Samotná teória ako zvláštna, univerzálna forma rozumového poznávania sveta sa uplatňuje v interakcii s inými formami percepcie reality. Každá vedecká teória je vždy spojená nejakým spôsobom s určitými filozofickými a ideologickými postojmi, jej rozvoj je stimulovaný týmito postojmi a pomáha posilňovať ich autoritu a vplyv v systéme vedeckých teórií. Teória predstavuje základ pre uvažovanie o svete, odťažito od sveta, ale predsa o ňom. Týmto spôsobom vytvára:

- a) podnety pre uvažovanie o doposiaľ neznámom,
- b) rámec pre kritické porozumenie javom, procesom a udalostiam,
- c) základ pre uvažovanie o tom, ako je možné usporiadať to, čo je neznáme,
- d) základ pre usporiadanie poznatkov.

Teórie podnecujú k premýšľaniu o tom, čo je neznáme a tým predstavujú hnaciu silu výskumu (Silverman, 2005, s. 90).

V odbornej literatúre existuje celý rad rôznych definícií pojmu teória. Tieto definície, ako uvádza Lukáš (2015, s. 187), zvyčajne akcentujú úlohu teórie v poznaní. Napríklad v Malej československej encyklopédii (1987) je pojem teória vymedzený ako „komplex názorov, predstáv a myšlienok zameraných na vysvetlenie nejakého javu. V užšom zmysle predstavuje najrozvinutejšiu formu vedeckého poznania, podávajúcu systematický, všeobecný obraz o zákonitostiach a podstatných súvislostiach tej oblasti skutočnosti, ktorá je

jej predmetom“. Podľa Hofreitera (2019, s. 87) „teória je najkomplexnejšia a najrozvinutejšia forma vedeckého poznania“.

Reichel (2009, s. 28) považuje teóriu za „základný cieľ vedy“. Holcr a Porada (2011, s. 55) ju definujú ako „systém zovšeobecnených objektívne pravdivých poznatkov, alebo systém poznatkov odvodených z iných teórií“.

Proces utvárania vedeckej teórie spravidla prebieha v jednotlivých, na seba nadväzujúcich fázach. Ide predovšetkým o nasledujúce fázy:

- zbieranie empirických skúseností z praxe,
- zovšeobecnenie a evaluácia skúseností,
- záznam, deskripcia pozitívnych skúseností – tvorba jednoduchých metodík,
- zhrnutie parciálnych metodík do rozsiahlejších teoretických návodov,
- vytváranie súvislých teoretických koncepcií,
- overovanie teoretických záverov v praxi (Buzalka – Porada, 2017, s. 135).

Vedecká teória by pritom mala spĺňať nasledujúce požiadavky :

- a) musí mať svoj predmet, ktorý na nej existuje nezávisle; musí byť teóriou niečoho (napr. bezpečnosti, práva, vojenského umenia, hudby, spoľahlivosti a pod.), musí byť súborom poznatkov a tvrdení o niečom, čo existuje mimo nej.
- b) musí byť systémom výpovedí o svojom objekte, pričom musia byť splnené tieto podmienky:
 - systém výpovedí musí byť koherentný, vnútorne neprotirečivý, výpovede o objekte skúmania sa nesmú vzájomne popierať;
 - systém výpovedí musí byť konzistentný, t. j. všetky výpovede vchádzajúce do teórie musia navzájom súvisieť, podmieňovať sa, dopĺňať atď.; nie je prípustné, aby sa do teórie začleňovali ďalšie výpovede a ďalšie teórie, ktoré s ňou nesúvisia.
- c) musí byť overiteľná; to, čo nie je overiteľné, nemôže byť považované za vedeckú teóriu; prípustná je dočasná, podmienená neoveriteľnosť teórie ako celku alebo jej častí, avšak nie trvalá, principiálna neoveriteľnosť, nemožnosť overenia teórie a jej častí.
- d) nemožno ju s definitívnou platnosťou potvrdiť ani vyvrátiť, pretože sa predpokladá nezávislosť faktov od teórie.
- e) nie je absolútne nemenná; do systému poznatkov môžu byť začleňované nové poznatky, nové hypotézy (potvrdené, ale i tie, ktoré na svoje potvrdenie ešte čakajú), ako aj názory, domnienky či intuície vedcov, ktoré môžu byť v procese skúmania potvrdené alebo falzifikované (Holcr a Porada, 2011, s. 55-56).

Teória môže byť klasifikovaná alebo ako pravdivá, alebo ako nepravdivá. Väčšinou chceme, aby teória poskytovala pravdivý obraz o realite, o predmete skúmania. Avšak prípustná je i tzv. alternatívna teória (nie jednoznačne nepravdivá), resp. pluralita teórií, čo umožňuje vývoj vedy. Teóriu možno považovať za pravdivú, a teda za obohatenie vedy, pokiaľ nie je vedecky dokázaná jej nepravda (Hofreiter, 2019, s. 87).

V predchádzajúcom texte bolo uvedené, že v procesoch zaistovania bezpečnosti človek vystupuje v role subjektu, pričom táto rola si vyžaduje zvládnutie širokého spektra poznatkov, zákonov, požiadaviek, techník a metód riešenia problémov bezpečnosti. Aby človek, ako hlavný subjekt bezpečnosti, mohol splniť túto svoju rolu, potrebuje na jej plnenie teóriu.

Požiadavky na vypracovanie všeobecnej teórie bezpečnosti, okrem už uvedeného, vyplynuli najmä z:

- potreby ľudí, spoločností, štátov a celého svetového spoločenstva na zachovanie a vlastný rozvoj, ako aj rôznych systémov nevyhnutných na prežitie ľudstva;
- globálnej a komplexnej povahy rôznych bezpečnostných hrozieb s masívnym deštruktívnym potenciálom;
- rôznorodosti prístupov k objasňovaniu podstaty a obsahu pojmu bezpečnosť, jej činiteľov a spôsobu hodnotenia;
- rozdielneho výkladu a používania pojmov v oblasti bezpečnostného výskumu;
- toho, že doposiaľ neboli ucelene a komplexne definované základné zákony a kategórie bezpečnosti ako predmetu skúmania,
- absencie zovšeobecnenia doterajších skúseností z bezpečnostnej praxe.

Teóriu bezpečnosti by v kontexte týchto požiadaviek mal tvoriť súhrn moderných, interdisciplinárnych, vedecky zdôvodnených názorov a poznatkov, zásad, metód a pravidiel vzťahujúcich sa k ochrane životne dôležitých záujmov človeka, spoločnosti, štátu, ľudstva, ako aj prírodných, sociálnych a technických systémov nevyhnutných pre existenciu človeka. Teóriu bezpečnosti je možné považovať za systém zostavený z poznatkov, konceptov, myšlienkových konštruktov, výrokov preto, lebo jej prvky (poznatky, koncepty, konštrukty, nástroje skúmania a pod.) sú prepojené logickými väzbami v rámci toho istého predmetu skúmania (Bližšie pozri: Manunta, 1997; Smith – Brooks, 2012; Ramsay a kol., 2020).

Teóriu bezpečnosti je možné klasifikovať ako teóriu, ktorej predmetom je explanácia javov a procesov súvisiacich s problémami bezpečnosti, pričom tieto prezentuje z kauzálneho hľadiska ako deriváty vývoja, zmien a vplyvov činiteľov bezpečnosti. Teóriu bezpečnosti je možné tiež definovať ako súbor vedecky odôvodnených poznatkov a tvrdení o faktoch, súvisiacich s bezpečnosťou ako objektom skúmania (Hofreiter – Zvaková, 2019, s. 23).

Za fakty súvisiace s bezpečnosťou sa považujú:

- udalosti, ktoré už existujú (nastali a pretrvávajú) alebo môžu nastať v relevantnom prostredí referenčného objektu,
- procesy súvisiace so zmenou bezpečnosti a bezpečnostnej situácie referenčného objektu,
- javy, ako súhrn vonkajších premenlivých, zmyslami vnímaných vlastností, znakov procesov, ktoré prebiehajú v bezpečnostnom prostredí referenčného objektu,
- konkrétne systémy (spoločenské, prírodné, technické), ktoré existujú v bezpečnostnom prostredí referenčného objektu, súvisia s jeho bezpečnosťou alebo sú na zaistenie jeho bezpečnosti vytvorené (Reichel, 2009).

- Medzi hlavné úlohy teórie bezpečnosti patria:
- odhalenie zákonitostí zmeny bezpečnosti sociálnych, prírodných a technických systémov,
- kvalitatívny a kvantitatívny opis mechanizmov interakcie týchto systémov a zariadení v rôznych štádiách vzniku a vývoja nebezpečných situácií a ich následkov,
- vytvorenie vedeckých základov pre identifikovanie, diagnostiku, monitorovanie, vzniku nebezpečných javov, udalostí a procesov, ich predikciu, včasné varovanie a prevenciu.

3 PREDMET, SUBJEKT A FUNKCIE TEÓRIE BEZPEČNOSTI

Predmetom teórie bezpečnosti je generovanie a integrovanie tvrdení a poznatkov o činiteľoch a podmienkach zaistenia bezpečnosti referenčných objektov, ktorými sa teória zaoberá, berúc do úvahy rôznorodost negatívnych vplyvov v rozličných situáciách a časových a priestorových podmienkach.

Poznatková základňa teórie bezpečnosti je tvorená poznatkami zo spoločenských, prírodných, technických vied, v primeranom rozsahu sú aplikované i zákony, metódy, kritériá a zásady prírodných, technických a spoločenských vied. Na tomto základe je možné vytvárať scenáre vzniku a vývoja bezpečnostnej situácie v zložitých technických systémoch, v životnom prostredí a, samozrejme, aj v ľudskej spoločnosti a projektovať opatrenia na predchádzanie, elimináciu a adekvátnu reakciu na možné nebezpečné situácie.

Subjektom poznávacej i praktickej činnosti v teórii bezpečnosti je človek, sociálna skupina, organizácia, národ, štát, zoskupenie štátov, ľudstvo ako celok – vo všeobecnosti subjekt bezpečnosti. Subjekt vystupuje ako aktívny činiteľ, ktorého aktivity sú zamerané na poznávanie a pretváranie podmienok vo vonkajšom i vnútornom prostredí referenčného objektu, pričom sleduje dosiahnutie svojich cieľov, resp. uspokojenie svojich záujmov a potrieb v oblasti svojej bezpečnosti a bezpečnosti svojich aktív (Bližšie pozri: Manunta, 1997; Smith – Brooks, 2012; Ramsay a kol., 2020).

Funkcia vedeckej teórie vyjadruje vzťah medzi potrebami a vlastnosťami teórie. Ide o obojstranne orientovaný vzťah, ktorý jednak vyjadruje to, čo sa od teórie požaduje, ako je potreba získania nových poznatkov uspokojená, čo má byť urobené, a jednak to, čo teória skutočne dokáže, čo vykonáva, čo poskytuje, a aká je jej rola v procese získavania alebo verifikovania poznatkov.

V súvislosti s teóriou bezpečnosti možno klasifikovať dve kategórie funkcií:

- a) autonómne,
- b) inštrumentálne funkcie.

Autonómna funkcia teórie bezpečnosti umožňuje:

- zistiť medzery a nedostatky v doterajšom poznaní a odhaliť doteraz neidentifikované väzby a závislosti systému poznatkov o bezpečnosti;

- verifikovať, potvrdiť alebo falzifikovať doterajšie poznanie v kontexte doposiaľ potvrdených teórií;
- iniciovať nové smery vedeckého skúmania tým, že formuluje nové vedecké problémy v oblasti bezpečnosti.

Inštrumentálne funkcie teórie bezpečnosti umožňujú:

- explanáciu, vedecké objasnenie fenoménov doposiaľ v bezpečnostnej vede neznámych, alebo vypracovanie vysvetlení, ktoré sú neuspokojivé. Explanáciu nemožno stotožniť s prostou deskripciou, opisom problému, javu, procesu.
- systemizáciu, spočívajúcu v rozlíšení systému poznatkov podľa ich významnosti, pôvodnosti či všeobecnosti; využíva sa pritom najmä formálno-logický vzťah vyplývania, ktorého hlavným cieľom je preukázať vyplývanie odvodených poznatkov z poznatkov základných. Systemizácia využíva:
 - deduktívnu systemizáciu, keď jedny poznatky logicky, nevyhnutne vyplývajú z iných poznatkov,
 - nededuktívnu systemizáciu, keď jedny poznatky nevyplývajú logicky, nevyhnutne z iných poznatkov, ale pravdepodobnostne.
- predikciu budúceho vývoja skúmaných javov a procesov v oblasti bezpečnosti. Teória plní predikčnú funkciu formou prognózovania budúcnosti stavov reality, bezpečnostnej situácie skúmaných javov a procesov, objektu skúmania (Holcr – Porada, 2011).

Okrem klasifikovania hlavných funkcií teórie bezpečnosti, zameraných na proces skúmania bezpečnostnej reality, je možné klasifikovať aj funkcie výsledkov bezpečnostného výskumu. Szarfenberg (2019, s. 3) klasifikuje funkcie výsledkov vedeckého skúmania podľa toho, na aké otázky odpovedajú. Podľa toho rozlišuje štyri funkcie poznatkov:

- deskriptívnu, keď poznatky dávajú odpoveď na otázku „čo to je“, resp. „ako to je“, pričom vždy pôjde o objekt skúmania;
- explanačnú, keď poznatky umožňujú odpovedať na otázky typu „prečo?“, „ako je to možné?“, „z akého dôvodu?“;
- prognostickú, keď poznatky poskytujú odpoveď na otázku „ako bude?“;
- praxeologickú, keď poznatky poskytujú návod na to, čo treba urobiť, aby bol dosiahnutý zámer, resp. splnený cieľ.

Na základe vyššie uvedených informácií je možné sformulovať čiastkový záver, že teória bezpečnosti je súborom vedeckých poznatkov, tvrdení o týchto poznatkoch usporiadaných takým spôsobom, ktorý umožňuje ich použitie pri explanácii a predikcii javov a udalostí, majúcich rozhodujúci vplyv na vývoj bezpečnostnej situácie a stavov bezpečnosti referenčných objektov (Hofreiter, 2019, s. 89).

ZÁVER

Vedecká teória predstavuje najkomplexnejšiu a najrozvinutejšiu formu vedeckého poznania, pričom jeho ostatné formy (zákony, klasifikácie, typológie atď.) môžu predchádzať vzniku vlastnej teórie a tvoriť základňu pre jej formovanie. Dá sa povedať, že pomerne často existujú spolu s teóriou, vzájomne sa ovplyvňujú a spolupôsobia s ňou v systéme vedy a súčasne vstupujú do teórie ako jej elementy (teoretické zákony, klasifikácie a typológie založené na teórii a pod.). Samotná teória ako univerzálna forma rozumového poznávania sveta sa pritom uplatňuje v interakcii s inými formami percepcie reality. Každá vedecká teória je zároveň vždy nejakým spôsobom spojená s určitými filozofickými a ideologickými postojmi, pričom jej rozvoj je jednak stimulovaný týmito postojmi a jednak pomáha posilňovať ich autoritu a vplyv v systéme vedeckých teórií.

Na základe vyššie uvedených informácií je možné na záver uviesť, že problematika vedeckého skúmania v teoretickej rovine i zaistenia bezpečnosti v praktickej rovine je veľmi náročná a kladie vysoké požiadavky na vedeckú i odbornú prípravu tých ľudí, ktorí sa ňou zaoberajú, resp. sú s ňou úzko profesijne previazaní. Vytvorenie funkčného, efektívneho a spoľahlivého bezpečnostného systému, ako aj prijímanie rozumných, účelných a hlavne účinných opatrení za účelom zaistenia čo najvyššej možnej úrovne bezpečnosti referenčného objektu (jednotlivca, skupiny, organizácie, štátu, zoskupenia štátov, ľudstva) si nutne vyžaduje multidisciplinárny prístup s využitím relevantných metodologických postupov a poznatkov z viacerých vedných disciplín (politických, vojenských, policajných, právnych, prírodných, spoločenských, technických atď.). Zároveň je v tejto súvislosti potrebné záverom zdôrazniť, že k získaniu potrebných znalostí a kompetencií pri zaistovaní potrieb bezpečnosti (ochrany, obrany) je nevyhnutné osvojenie si potrebnej teórie – teórie bezpečnosti.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BAILLIET, Cecilia M. 2009. *Security: A Multidisciplinary Normative Approach*. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 383 s. ISBN 978-90-04-17296-8.
- BARIČIOVÁ, Ľubica. 2017. Stratégia policajnej organizácie ako dôležitá súčasť soft security. In *Bezpečné Slovensko a Európska únia 2017 – zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2017, s. 31-47. ISBN 978-80-8185-025-7.
- BELAN, Lubomír. 2016. Vlastnosti bezpečnosti. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2016 – zborník vedeckých a odborných prác zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2016, s. 31-37. ISBN 978-80-8040-534-2.
- BELAN, Lubomír – UCHAĽ, Marek. 2018. Narušenie bezpečnosti. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2018 – zborník vedeckých a odborných prác zo 9. medzinárodnej vedeckej*

- konferencie. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2018, s. 29-38. ISBN 978-80-8040-568-7.
- BUČKA, Pavel – NEČAS, Pavel – ŽECHOWSKA, Sylwia W. 2012. *The new geopolitics of energy security*. Kiev : The Center of Educational Literature , 2012. 195 s. ISBN 978-611-01-0372-5.
- BUZALKA, Ján – PORADA, Viktor. 2017. Vedecké poznanie bezpečnostnej praxe a rozvoj teórie bezpečnostných rizík, významná súčasť konštituuujúcich sa bezpečnostných vied. In *Forenzní vědy, právo, kriminalistika, 2017, roč. 2, č. 2*, s. 132-150. ISSN 2533-4387.
- BUZAN, Barry – WEAVER, Ole – WILDE, Jaap De. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London : Lynne Rienner Publishers. 1998. 239 s. ISBN 1-55587-784-2.
- COLLINS, Alan. 2016. *Contemporary Security Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2016. 510 s. 978-0-1987-0831-5.
- EICHLER, Jan. 2006. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha : AVIS, 2006. 303 s. ISBN 80-7278-326-2.
- EICHLER, Ján. 2009. *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha : Portál, 2009. 327 s. ISBN 978-80-7367-540-0.
- HOFREITER, Ladislav – ZVAKOVÁ, Zuzana. 2019. *Teória bezpečnosti*. Krakow : European Association for Security, 2019. 258 s. ISBN 978-83-61645-35-1.
- HOFREITER, Ladislav. 2006. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika. 2006. 138 s. ISBN 97880-804-310-2.
- HOFREITER, Ladislav. 2013. Ako vzdelávať bezpečnostný sektor? In *Nové trendy vo vyučovaní spoločenskovedných predmetov na školách zameraných na bezpečnosť – zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2013, s. 44-49. ISBN 978-80-8040-476-5.
- HOFREITER, Ladislav. 2019. O potrebe a význame teórie pre bezpečnostné vzdelávanie. In *Krízový manažment*, 2019, roč. 10, č. 2, s. 85-94. ISSN 1336-0019.
- HOLCR, Květoň – PORADA, Viktor. 2011. *Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 242 s. ISBN 978-80-7380-329-2.
- IVANČÍK, Radoslav. 2011. Fenomén zvaný globalizácia. In *Vojenské reflexie*, 2011, roč. 6, č. 1, s. 32-49. ISSN 1336-9202.
- JANOŠEC, Josef. 2009. Bezpečnostní realita - Předmět sekuritologie. In *Bezpečnost a bezpečnostná veda*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2009. 472 s. ISBN 978-80-8040-372-0.
- JURČÁK, Vojtech – TREBULA, Martin. 2017. O vzťahu bezpečnostných a strategických štúdií. In *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje*, 2017, č. 28, s. 94-105. ISSN 2353-6608.

- JURČÁK, Vojtech a kol. 2020. *Teoretické prístupy k skúmaniu bezpečnosti*. Ostrava : Key Publishing, 2020. 134 s. ISBN 978-80-7418-358-4.
- KAZANSKÝ, Rastislav. 2011. *Bezpečnostná politika - teória konfliktov*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2011. 126 s. ISBN 978-80-557-0250-6.
- KAZANSKÝ, Rastislav. 2018. *Nové prístupy k výskumu transformácie bezpečnostného sektora*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, 2018. 133 s. ISBN 978-80-7556-040-7.
- KELEMEN, Miroslav. 2015. *Teória bezpečnosti: vybrané problémy ochrany osôb, majetku a ďalších chránených záujmov v sektoroch bezpečnosti*. Košice : Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, 2015. 99 s. ISBN 978-80-8928-299-9.
- KOBLEN, Ivan – SZABO, Stanislav – BUČKA, Pavel. 2011. *Obranné spôsobilosti, výskum, vyzbrojovanie a obranný priemysel v kontexte európskej spolupráce*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2011. 378 s. ISBN 978-80-8040-432-1.
- Kolektív autorov. 1976. *Filozofický slovník*. Praha : Svoboda, 1976, 556 s. ISBN 25-048-76.
- Kolektív autorov. 1987. *Malá československá encyklopedie*. Praha : Academia, 1987. 1008 s. ISBN 21-056-87.
- KORZENIOWSKI, Leszek F. 2016. *Securitology – security of a subject*. In *Securitologia*, 2016, No. 1, s. 111-120. ISSN 2449-7436. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0009.2966>
- KOUDELKA, Zdeněk. 2016. *Mezinárodní konflikty a bezpečnost státu*. Ostrava : Key Publishing, 2016. 74 s. ISBN 978-80-7418-264-8.
- LASICOVÁ, Jana – UŠIAK, Jaroslav. 2012. *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV – Veda, 2012. 264 s. ISBN 978-80-224-1284-1.
- LUKÁŠ, Luděk. 2015. K teorii bezpečnosti. In *Košická bezpečnostná revue*, 2015, roč. 5, č. 2, s. 187-192. ISSN 1338-4880.
- LUKÁŠ, Luděk a kol. 2017. *Teorie bezpečnosti I*. Zlín : VerBuM, 2017. 220 s. 978-80-87500-89-7.
- LUKÁŠ, Luděk a kol. 2020. *Teorie bezpečnosti II*. Zlín : VerBuM, 2020. 298 s. ISBN 978-80-88356-06-6.
- MAREŠ, Miroslav. 2015. *Bezpečnost*. [online] [cit. 2021-08-08]. Dostupné na internete: <https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/zobraz_cast.pl?cast=69511>
- McSWEENEY, Bill. 1999. *Security, Identity and Interests*. Cambridge : Cambridge University Press. 1999. 0-521-66177-3.
- MOLLER, Bjorn. 2001. *Common Security and Non-offensive defence*. [online] [cit. 2021-08-08]. Dostupné na internete: <https://www.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol1_2/Moeller.htm>

- NEČAS, Pavel – KELEMEN, Miroslav. 2010. *War on insecurity: calling for effective strategy!* Kiev : The Center of Educational Literature, 2010. 157 s. ISBN 978-611-01-0023-6.
- NEČAS, Pavel – UŠIAK, Jaroslav. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.
- ONDREJKOVIČ, Peter. 2007. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. Bratislava : Veda, 2007. 245 s. ISBN 978-80-224-0970-4.
- POKRUSZYŃSKI, Witold – PIWOWARSKI, Juliusz. 2019. *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. Krakow: Apeiron, 2019. 312 s. ISBN 978-83-64035-66-1.
- PORADA, Viktor a kol. 2017. *Bezpečnostní vědy. Úvod do teorie a metodologie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2017. 134 s. ISBN 978-80-7380-658-3.
- PORADA, Viktor a kol. 2019. *Bezpečnostní vědy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2019. 780 s. ISBN 978-80-7380-758-0.
- PROCHÁZKA, Josef – NEČAS, Pavel. 2020. *Přístupy k tvorbě bezpečnostních a obranných strategií*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2020. 201 s. ISBN 978-80-557-1656-5.
- PURPURA, Philip. P. 2011. *Security: An Introduction*. Boca Raton : CRC Press, 2011. 637 s. ISBN 978-1-4200-9284-4.
- RAMSAY, James – COZINE, Keith – COMISKEY, John. 2020. Introduction to security theory. In *Theoretical Foundations of Homeland Security*, s. 1-15. New York : Routledge, 2020. ISBN 978-0-42925-992-0. <https://doi.org/10.4324/9780429259920-1>
- REICHEL, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha : Grada Publishing, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- SAK, Petr. 2018. *Úvod do teorie bezpečnosti*. Praha : Petrklíč, 2018. 272 s. ISBN 978-80-7229-652-1.
- SAK, Petr. 2019. Úvod do teorie bezpečnosti. In Porada, V. a kol.: *Bezpečnostní vědy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2019. 780 s. ISBN 978-80-7380-758-0.
- SMITH, Clifton L. – BROOKS, David J. 2012. *Security Science. The Theory and Practice of Security*. Waltham : Butterworth-Heinemann, 2012. 280 s. ISBN 978-0-12394-785-7.
- STOLÁRIKOVÁ, Katarína. 2020. Anthropology of Security Science. In *Security Science Journal*, 2020, roč. 1, č. 2, s. 22-31. ISSN 2737-9493. DOI: <https://doi.org/10.37458/ssj.1.2.1>
- TODOROVIĆ, Branislav – TRIFUNOVIĆ, Darko. 2020. Security Science as a Scientific Discipline - Technological Aspects. In *Security Science Journal*, 2020, roč. 1, č. 1, s. 9-20. ISSN 2737-9493. DOI: <https://doi.org/10.37458/ssj.1.1.1>

UŠIAK, Jaroslav. 2010. Bezpečnosť – konceptuálny rámec. In *Bezpečnostné fórum 2010 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : FPVaMV Univerzity Mateja Bela, 2010, s. 25-30. ISBN 978-80-8083-980-2.

VOLNER, Štefan. 2012. *Bezpečnosť v 21. storočí*. Bratislava : Iris, 2012. 384 s. ISBN 978-80-89256-74-7.

ZAPLATYNSKYI, Vasyl M. 2009. *Polimovnij tlumačnij slovník z bezpeki*. Kyjev : Vidavnictvo Centr učbovoj literaturi, 2009. 122 s. IBN978-911-01-0002-1.

plk. gšt. v. z. Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD. et PhD., MBA, MSc.

Akadémia Policajného zboru

Sklabinská 1, 835 17 Bratislava

tel.: 09610 57490

e-mail: radoslav.ivancik@akademiapz.sk